

Eläinten unohdettu historia

Aivan viime vuosikymmeniin saakka perinteinen historiankirjoitus on jättänyt eläimet lähes unohdettuun. Historia on nähty itseriittoisen ihmisen sankarillisena matkana keräilijä-pyytäjästä luonnon valloittajaksi ja suurten sivilisaatioiden rakentajaksi. Silloin harvoin, kun eläimet pääsivät historian esitysten sivuille, ne olivat täysin sivuosassa, kesytettävänä, syötyinä, auran eteen tai sotaratsuksi valjastettuina. Näissä narratiiveissa ihminen oli ainoa tiedostava, tunteva ja useimmiten rationaalinen toimija, eläin oli pelkkä tiedoton väline.

Ihmisen ja eläinten suhde on muuttunut radikaalisti 1900-luvun jälkipuoliskolta alkaen, mikä on vähitellen pakottanut ihmisen huomaamaan riippuvuutensa eläimistä. Äärimmilleen tehostetun lihantuotannon seurauksena maailmassa on tällä hetkellä noin 50 miljardia kanaa (tai broilereita), puolitoista miljardia nautaa ja miljardi sikaa, joiden elämän ainoa tarkoitus on tuottaa ravintoa ihmiskunnalle. Luonnonvaraisten selkärankaisten kannat ovat sen sijaan romahtaneet viimeksi kuluneiden neljän vuosikymmenen aikana alle puoleen entisestä, mikä uhkaa ekosysteemien toimivuutta kaikkialla maailmassa. Samalla eläinten käyttäytymisen tutkijat löytävät jatkuvasti uusia todisteita ihmisten ja eläinten samankaltaisuudesta, mikä on edesauttanut eläinten ja niiden hyvinvoinnin ottamista eettisen pohdinnan piiriin. Enää emme voi teeskennellä, että ihminen olisi autonominen olento, jonka yhteiskunnat ja kulttuurit ovat kehittyneet irrallaan eläimistä ja muusta luonnosta. Hyvässä ja pahassa ihmisillä ja eläimillä on yhteinen menneisyys ja yhteinen tulevaisuus.

Uusi eläinhistoria

Historiantutkimuksen eläinkäännöksi (*animal turn*) on hyvin tuore, vasta 2000-luvulla vahvistunut kehityskulku, jonka syntyyn ovat vaikuttaneet paitsi paisunut julkinen keskustelu eläinten kohtelusta ja eläinkantojen tuhoutumisesta myös posthumanismia ja uusmateriaalisuutta korostaneet virtauksiset humanistis-yhteiskuntatieteellisessä tut-

kimuksessa. Täysin tyhjästä 2000-luvun eläinhistorian tutkimus ei kuitenkaan syntynyt. Ympäristöhistorian piirissä on eläimet huomioitu jo 1980-luvulta lähtien. Esimerkiksi **Keith Thomas** kuvasi klassikkoteoksessaan *Man and the Natural World* (1983), miten englantilaisten asenteet eläimiä kohtaan olivat muuttuneet uuden ajan alusta 1800-luvulle. Yhdysvaltalainen **Roderick Nash** puolestaan antoi teoksessaan *The Rights of Nature* (1989) huomattavan paljon painoa eläineetiikan historialle. Molemmat teokset kuitenkin edustavat eräänlaista eläinten esihistoriaa siinä mielessä, että niissä ihmisen ja eläinten vuorovaikutuksen tarkastelu oli edelleen kovin epäsuhtainen. Ne näkivät eläimen edelleen puhtaasti objektina, ihmisten käsitysten ja arvoarvostelmien kohteina.

Toinen eläinhistorian varhainen suuntaus keskittyi tarkastelemaan eläimen status- ja symboliarvoa ihmisten sosiaalisissa suhteissa. Esimerkiksi **Harriet Ritvo** tarkastelee vuonna 1987 julkaistussa palkitussa teoksessaan *The Animal Estate*, miten viktoriaanisen ajan Englannissa eläinten omistaminen ja jalostus nähtiin englantilaisen yläluokan itsekorostuksena ja toisaalta imperialistisen Ison-Britannian ilmauksena ja oikeutuksena. Ritvolle eläin ei ollut enää pelkästään älyllinen konstruktio, vaan vuorovaikutuksessa ihmisen kanssa elävä luontokappale. Kuitenkin aktiivinen ja maailmaa rakentava toimija oli edelleen ihminen, eläimen saadessa merkityksensä lähinnä identiteettipolitiikan näkökulmasta.

Eläinkäsitysten tai symbolisen eläimen tutkimuksella on edelleen arvokas sijansa eläinhistorian tutkimuksessa. Niiden rinnalle on kuitenkin 2000-luvulla syntynyt uusi suuntaus, joka tarkastelee eläinten toimijuutta. Sen perustana on ajatus, jonka mukaan historia jää vaillinaisesti ymmärretyksi, jos tutkimuksessa ei huomioida eläinten aktiivista panosta historiaa muokkaavana voimana. Uudessa eläinhistoriassa eläin nähdään toimijana, joka toimii vuorovaikutuksessa ihmisen kanssa oman subjektiivisen todellisuutensa mukaisesti. Tällöin eläin myös vaikuttaa itsenäisesti kanssakäymisen tapoihin ja muotoihin. Tämä

Mies ja koira valokuvausateljeessa. Kuva vuodelta 1900. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo.

ei tarkoita sitä, että ihmisen ja eläimen välinen suhde olisi tasa-arvoinen tai edes tasapuolinen. Useimmiten eläin on valtasuhteessa alistetussa asemassa. Siitä huolimatta eläimellä on vähintään rajallinen autonomia tavoitella omien tarpeidensa tyydyttämistä sekä mukautua tai vastustaa ihmisen pyrkimyksiä. Ihminen joutuu tällöin väistämättä reagoimaan eläimen toimintaan, esimerkiksi muuttamalla käsityksiään, käyttäytymistään tai toisinaan jopa yhteiskunnan rakenteita. Toisin sanoen eläinten toimijuuden tutkimus ottaa ihmisen ja eläimen jakaman elinympäristön monilajiset verkostot osaksi historiallista analyysia.

Eläinten toimijuus yhteiskunnassa -hanke Turun yliopistossa

Suomen Akatemian rahoittama tutkimushanke *Eläinten toimijuus yhteiskunnassa. Näkökulmia Suomesta 1890–2040* on vuodesta 2014 lähtien keskittynyt tarkastelemaan niin villien kuin kesyjien eläinten roolia ja merkitystä yhteiskunnassa. Yleisen historian ja kansatieteen oppiaineiden toteuttamassa hankkeessa oleellista on empiirisen tutkimuksen lisäksi metodisten ja teoreettisten kysymysten ratkaiseminen.

Tutkimus keskittyy modernisoituvan yhteiskuntaan, jossa ihmisten ja eläinten yhdessä elämisen tavat ovat oleellisesti muuttuneet esimerkiksi kaupungistumisen, teollistumisen ja teknistymisen myötä. Hankkeessa tarkastellaan villieläinten kuten merikotkan ja joutsenen roolia luonnontieteen ja luonnonsuojelun kehityksessä sekä sutta poronhoitoalueella. Kesystä eläimistä tarkastelunkohteena ovat sekä seura- että avustajaeläimet.

Ensi silmäyksellä voi vaikuttaa siltä, että ihmisten ja eläinten vuorovaikutuksen tutkiminen asettaa ylitsepääsemättömiä haasteita historian tutkijalle. Historioitsijan ongelmana on erityisesti se, että kaikki käytettävissä oleva tutkimusaineisto on ihmisen tuottamaa. Ihmisen näkökulma hallitsee aineistoissa: sekä siinä, mitä on ylipäänsä kuvattu, että siinä, miten asiat on tulkittu ja esitetty. Historiantutkija on kuitenkin toiseuden tutkimuksen asiantuntija, ja aiemminkin aineistojen avulla on pyritty tutkimaan muiden kuin

aineiston tuottajien elämää. Eläinhistoria kytkeytyy oleellisesti vuosikymmeniä kestäneeseen tutkimusagendojen laajenemiseen, jossa yhä useammat ryhmät ja toimijat ovat saaneet näkyvyyttä. Samalla ymmärrys yhteiskunnasta on muuttunut monisyisemmäksi ja monimutkaisemmaksi toimijaverkostoksi.

Esimerkiksi tarkastelemalla seuraeläinten historiaa on mahdollista havaita, miten läheisiä ja merkityksellisiä ihmisen ja eläimen yhdessä elämisen tapoja on muotoutunut, vaikka eläin ei ole ollut toimeentulon ansaitsemisen kannalta välttämätön. Tarkasteltaessa monilajista vuorovaikutusta esimerkiksi koiranäyttelyluettelot, joiden ilmeinen tarkoitus oli edistää rodunjalostusta, osoittautuvat moniulotteisemmiksi ja näyttävämmiksi koirien biografoina sekä tiedonlähteinä koirien ja ihmisten yhteisestä elämästä. Vaikka luettelotekstit ovat niukkoja ja pirstaleisia, ne kertovat paljon muun muassa koirien reiteistä suurista kansainvälisistä kenneleista suomalaisille harrastajille tai erämaiden ääreltä etelän kartanoihin. Lyhytkestoiset näyttelyt ja kaavamaiset luettelot osoittautuvatkin oleellisiksi avatessaan näkymiä ihmisten ja eläinten yhteisiin, muuttuviin elämämpiireihin ja ihmisten käsityksiin siitä, mitä on hyvä elämä tai minkälainen on hyvä yhteiskunta.

Samalla tavalla eläintieteen historiaa uudesta näkökulmasta tarkasteltuna voidaan havaita aiemmin piiloon jääneitä juonteita ihmisen ja villieläinten suhteesta. Siinä missä tieteen tuloksia esittelevät tieteelliset artikkelit objektiivovat eläimet ja niiden elämän kaavamaisiksi malleiksi, tieteen käytäntöjä seuraamalla paljastuu tutkijoiden syvä kiintymys tutkimiinsa eläimiin, joiden kanssa he olivat tiiviissä, jopa päivittäisessä vuorovaikutuksessa. Tällaisissa vuorovaikutussuhteissa eläin näyttää monesti jopa ihmistä tärkeämpänä toimijana, jonka hyväksi ihminen oli valmis mittaviin henkilökohtaisiin uhrauksiin. Eläintutkijat puolestaan välittivät näkemyksiään laajemmalle yhteiskunnassa, mullistaen samalla kulttuurisia käsityksiä eläimistä, jolloin moni aiemmin vainottu petoeläin saavutti huomattavan arvonnousun. Kaupungistuneelle 1900-luvun jälkipuoliskon ihmiselle hyvä elämä ja hyvä yhteiskunta tarkoittivat yhä useammin myös sitä,

Yhdysvalloista Suomeen lähetetty perhevalokuva. Kuva: Yleisen historian siirtolaisuushistorian kokoelma, Turun yliopisto.

että läpeensä organisoidun arjen ulkopuolella oli vielä olemassa jotain villiä, kontrolloimatonta ja alkukantaista.

Eläinkäänne sijoittuu osaksi tutkimuksen jatkuvaan muutosta ja monipuolistumista. Se avaa uuden näkökulman, minkä jälkeen keskittyminen ainoastaan ihmisen historiaan, tuntuu perusteetomalta ja kapea-alaiselta. Amerikkalainen his-

torioitsija **Susan Nance** on kiteyttänyt tilanteen vaatimalla, että kaiken historian pitää olla monilajista. Eläimet tulisi nähdä osana mitä tahansa historian tutkimusta. Käytännössä eläimet huomioidaan aktiivisina toimijoina kuitenkin vielä vain harvoin. Sen takia tarvitaan tutkimushankkeita, jotka keskittyvät nimenomaan eläimiin toimijoina, niin lajeina kuin yksilöinä.

FT Taina Syrjämaa on Turun yliopiston yleisen historian professori. Hän johtaa Suomen Akatemian rahoittamaa Eläinten toimijuus yhteiskunnassa -tutkimushanketta.

FT Tuomas Räsänen työskentelee tutkijatohtorina Turun yliopiston yleisen historian oppiaineessa ja Eläinten toimijuus yhteiskunnassa -hankkeessa sekä tammikuusta 2018 alkaen myös Turku Institute for Advance Studies -tutkijakollegiumissa.

Lähteet:

Digitaaliset lähteet:

<http://animalagency.utu.fi/>

<https://www.routledge.com/Shared-Lives-of-Humans-and-Animals-Animal-Agency-in-the-Global-North/Rasanen-Syrjamaa/p/book/9780415419253>

Kirjallisuus:

Aaltola, Elisa & Sami Keto (toim.). *Eläimet yhteiskunnassa*. Helsinki: Into, 2015.

Baratay, Éric. *Le point de vue animal. Une autre version de l'histoire*. Paris : Seuil, 2012.

Kalof, Linda & Resl, Brigitte (toim.). *A Cultural History of Animals in the Age of Empire*, vol 1–6. Oxford & New York: Berg, 2007.

Nance, Susan. *Entertaining Elephants: Animal Agency and the Business of the American Circus*. Baltimore, MD: Johns Hopkins University Press, 2013.

Nance, Susan (toim.). *The Historical Animal*. Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2015.

Nash, Roderick. *The Rights of Nature: A History of Environmental Ethics*. Madison, WI: University of Wisconsin Press, 1989.

Ritvo, Harriet. *The Animal Estate: The English and Other Creatures in Victorian England*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1987.

Räsänen, Tuomas & Taina Syrjämaa (toim.). *Shared Lives of Humans and Animals. Animal Agency in the Global North*. London: Routledge, 2016.

Thomas, Keith. *Man and the Natural World: Changing Attitudes in England, 1500–1800*. Oxford: Oxford University Press, 1983.

Thorsen, Liv Emma. *Hund! Fornuft og følelser*. Oslo: Pax Forlag, 2001.